Giorgio Cusatelli
Universitat de Pavia (Itàlia)
Àrea de llengua i literatura germànica

Els corrents actuals en la investigació rondallística

En primer lloc, he d'avançar-vos algunes notícies sobre la meva activitat d'investigació i la del grup que organitz, la qual cosa esper que no us sembli presumir. Les nostres investigacions varen començar per un tema de literatura alemanya: la recopilació de contes del germans Grimm (començament del segle XX). Després de considerar l'atapeït entramat filològic i històric del qual es va originar aquesta obra mestra, a continuació ens vàrem ocupar dels seus precedents i del desenvolupament, sense limitar-nos a l'àrea germànica, i vàrem ampliar el nostre horitzó en especial a la tradició italiana i francesa. Finalment, no vàrem desatendre els nusos teòrics de la relació entre l'oralitat i l'escriptura i les metodologies d'investigació vigents avui dia.

He de declarar l'exclusió de la meva ponència del territori ibèric, no tan sols perquè, per dir-ho de qualque manera, seria com vendre neu als esquimals, amb perdó, sinó sobretot perquè consider aquesta presència en un país que estim com una ocasió d'aprendre. Esper, sobretot, poder arribar així a una coordinació millor de dades i línies d'investigació, en un quadre tan ampli i tan vital com l'actual, en què tanmateix no es deixen de notar cert aïllament i heterogeneïtat. Tan sols don un exemple d'aquesta condició dels nostres estudis: l'obra de Propp sobre el conte es va fer conèixer a Itàlia abans que a Alemanya; els especialistes alemanys varen preferir durant molt de temps un assetjament de tipus sociològic.

Tothom coneix els llibre que Max Lüthi va dedicar a la identificació del gènere que anomenam conte, i tothom sap que les seves premisses teòriques es troben en les *Einfache Formen*, 'formes senzilles', que va estudiar Jolles. Tanmateix, si consultam el treball de Felix Karlinger —que probablement coneixeu pels seus *Märchen aus Mallorca* (1968)— sobre la literatura popular d'àmbit romànic (*Einfürung in die romanische Volksliteratur*) i, sobretot, si consideram els resultats de les dues darreres dècades d'investigació directa, hem de concloure que la distinció fonamental entre *Volksmärchen* i *Kunstmärchen* no permet captar els nombrosos casos intermedis que se situen entre una categoria i l'altra; i veiem que resulta d'extrema urgència l'abandó dels romàntics, malgrat que hagin determinat històricament el descobriment d'un vertader continent submergit de la cultura europea.

Es deu a Rudolf Schenda, deixeble de Ranke i catedràtic de la universitat de Zuric, la síntesi de la situació actual i la individuació dels seus desenvolupaments més probables i profitosos. En les seves obres de major envergadura, *Volke ohne Buch* ('Poble sense llibre') i Von Mund zu Ohr ('De la boca a l'oïda'), Schenda va fer servir una documentació impressionant oferta per la literatura culta (de l'edat mitjana al nostre temps) i de les dades brindades per la més recent investigació directa per individuar el major nombre possible de situacions socials en què es concentrava i es concentra, pel que fa als temes narratius, la comunicació oral. D'aquesta manera, no tan sols va sorgir en totes les èpoques la interconnexió entre classes hegemòniques i classes inferiors, sinó que també es va apreciar la inviabilitat d'atribuir de forma taxativa la prioritat o l'excel·lència o bé a la tradició escrita o bé a la tradició oral tant en el terreny històric com (fonts) com en l'expressiu (valoració estètica). En fi, hom podria dir que les anomenades ideologies fortes, que privilegiaven l'escriptura per raons de

Fotografia: Bruno

tipus estètic, i les que per enfocaments sociològics prenien partit a favor de l'oralitat estan perdent la seva antiga vigència. I això passa perquè a la investigació que es limitava als aspectes històrics i literaris s'està sobreposant l'acció de noves disciplines: no solament la sociologia i l'antropologia, sinó també la que anomenam (deixant el terme folklorista, que denota massa el totalitarisme científic positivista) amb el terme demologia (terme que inclou fenòmens de cultura material i arriba a expressar una aspiració a la globalitat): és un procés que remodela, en un nivell teòric més alt, el concepte mateix de cultura, amb un abast tan ampli que aquí ens resulta inabastable.

Però tornem al conte i al treball de Karlinger, que esmentàvem al començament. Respecte al mètode Aarne-Thompson, procedeix amb certa practicitat, que s'ha d'agrair perquè ens permet acollir textos teòrics amb caràcter innovador (com l'assaig del romanès Calinescu Estetica Basmului) i legitimar temes i desenvolupaments que fins ara per convenció s'excloïen del gènere. Aquesta ampliació de les fronteres del gènere, d'altra banda, n'amenaça la continuïtat: pel que fa a això, destaca l'admissió d'èxits negatius, com la derrota o la mort dels protagonistes, o la possibilitat que allò meravellós i màgic se substitueixi per allò cristià, sense arribar per això a la llegenda.

Un ràpid cop d'ull a la bibliografia ens permet veure que en l'àmbit francès es nota l'aprofundiment en la problemàtica de l'ús de materials de procedència oral en l'elaboració de textos, la qual cosa pertany a la més complexa codificació escrita: la investigació de Marc Soriano sobre Perrault n'és una mostra excel·lent, però altres estudiosos de gran valor s'han dedicat a la *Bibliothèque bleu*. Els alemanys han tornat a recórrer als procediments dels seus estudiosos més antics i han realitzat importants descobriments (he de remetre un altre cop a Schenda, per la seva nova edició dels *Sizialinische Märchen* de Laura Gizenbach, 1870). A Itàlia, després de les sistematitzacions tipològiques de Sebastiano Lo Nigro, es nota en l'activitat d'Alberto Mario Cirese l'esforç per superar a la vegada les opinions, potser només aparentment enfrontades, de Gramsci i Croce, i a més a més l'intent de recuperar estructures textuals orgàniques (*Ragioni metriche* es titula un assaig brillant de 1988). Al nostre país també s'ha duit a terme l'anàlisi dels procediments del gran escriptor barroc Basile i se'ls ha emmarcat en la cultura hispanoitaliana del Nàpols del segle XVII (edició del *Cunto de li Cunti* per Michele Rak). I la literatura en sentit estricte es va enriquir d'una vertadera obra mestra, les *Fiabe italiane* d'Italo Calvino, narrador mundialment reconegut, el qual va aprofitar el material de la investigació sobre el conte popular dels dos darrers segles recollit en àrees dialectals diferents i el va traslladar a una llengua fabricada amb fluïdesa i utilitzant les formes de l'ús corrent. Sobre aquest mètode, àmpliament debatut, Mario Lavagetto, en la introducció de la nova edició de les *Fiabe italiane*, va escriure: «Després d'haver après les normes durant les seves exploracions i lectures, Calvino va passar a l'altre costat de la taula i va començar a jugar amb els contes, de la mateixa manera que es juga als escacs, respectant escrupolosament les modalitats d'un ritu iniciàtic.» En l'àmbit de la investigació de camp, el resultat més important consisteix en la nova sistematització i en l'augment considerable del mapa dels contes per documentar-ne la col·locació en el territori: Sardenya, per exemple, es considerava pobra en dipòsits contístics, però després d'una anàlisi detallada realitzada pel grup actiu a Càller s'hi varen detectar importants nuclis de materials. D'altra banda, en els anys vint, Gino Bottiglioni ja havia informat sobre el material contístic català que hi havia a l'illa lingüística de l'Alguer. I en la mateixa línia, cal recordar els volums patrocinats per la Regione Llombardia (sobre Bèrgam, Brescia, Como, Cremona, Màntua, Milà, Pavia, Sondrio: entre els col·laboradors hi havia historiadors, folkloristes i dialectòlegs), i en el qual es recullen assaigs escrits segons un ventall temàtic i metodològic ampli, amb vista a una documentació global de la dada demològica. Efectivament, si s'introdueixen les perspectives i els objectius de la cultura material en la investigació, s'arriba a resultats innovadors en obres d'explícita creativitat literària, entre d'altres. Un equip dirigit per Pietro Clemente, que ara ensenya a la universitat de Roma, va capgirar l'opinió corrent segons la qual Pinotxo expressava la nostàlgia pel món de la pegesia i interpretava l'obra mestra de Collodi com una polèmica del món de la ciutat contra el medi rural.

Esper que no es consideri una crida al vell historicisme el fet que us proposi que poseu la vostra atenció en alguns estudis que pretenen justificar els mètodes actuals recorrent a la reconstrucció del desenvolupament de la ciència o, millor dit, les ciències que afecten les tradicions populars. Els alemanys disposen d'un instrument de gran utilitat: la col·lecció *Realienbücheer zur Literatur* (editorial Metzler, Stuttgart). S'hi tracten el diferents gèneres en prosa i vers relacionats amb l'oralitat i, sobretot, s'hi adverteix el propòsit de liquidar d'un cop el llegat de la pseudoetnografia nazi (vegeu, per exemple, la *Deutsche Volskinde* de Weber-Kellermann). Els italians compten amb estudiosos com Giuseppe Cocchiara, que va oferir a Calvino les premisses teòriques i històriques per realitzar la seva empresa; Anna Luce Lenzi; G. B. Bronzini (*La letteratura po-*

polare italiana dell'Otto-Novecento) i el molt original Piero Camporesi, estudiós de renom internacional, que va realitzar l'exploració sistemàtica dels dominis del cos indicats per Lévi-Strauss i Bachtin.

Pel que fa als altres gèneres de la prosa narrativa d'expressió oral, la seva classificació a nivell europeu no és homogènia ni de molt. Tenim, a més, moltes publicacions de valor científic nul o escàs, de caràcter periodístic o de divulgació turística. Els conceptes de *conte* a França o de *sage* a Alemanya tendeixen cap a allò genèric. Tanmateix, quant a la part temàtica, els materials d'interès científic (pensau en la immensa recopilació que va preparar Paul Delarue, en els estudis de Michèle Simonsen, en el patrimoni que varen posar a la nostra disposició els *Cahiers de la littérature orale* i en el Musée d'Art et Tradition Populaire de París) s'han convertit en fonts mentre la historiografia s'associava a les *sciences humaines*. Aprofitant aquests materials, es varen poder realitzar, entre moltes altres coses, investigacions sobre la formació i la difusió dels prejudicis, la superstició i les pràctiques de màgia, la dinàmica de la diferència sexual...

La indiferència creixent per les iniciatives taxonòmiques és a causa, en primer lloc, de la falta d'interès per l'escriptura, compromesa per la seva passivitat davant el poder polític i econòmic. Preval avui dia, com a manifestació del cos, l'activitat de la veu i, sobretot, hi ha la tendència a connectar aquesta darrera a la sèrie inesgotable dels gests que acompanyen i condicionen les prestacions en aquesta unitat que ja acostumam a anomenar *performance* (utilitzant, i resulta significatiu, un terme procedent de la pràctica escènica i que fa al·lusió, per tant, a una ritualisme que tranquil·litza sobre el paper de l'individu en un marc social cada cop més col·lectivitzador). Així és que en la pràctica de les llengües i de les literatures torna a aparèixer la lectura en veu alta, també reconsiderada com a instrument per reeducar la lectura individual perduda. Senyal de debilitat o del vigor recobrat de la paraula enfront del triomf d'allò visual?

Queda per esmentar un gènere més, que es considera com un compromís tal vegada preciós, és a dir, l'autobiografia popular, el relat fet en primera persona de fets protagonitzats o testimoniats pel narrador. Schenda, sobretot a *Von Mund zu Ohr*, n'aclareix el doble vessant: aquesta *performance*, si l'especialista la sap captar oportunament (fins i tot mantenint el suport oral gràcies als instruments d'enregistrament de què avui disposam), pot representar en el pla teòric una síntesi de la mobilitat d'allò oral i l'estabilitat en allò escrit i textual, ja que la difusió de l'alfabetització actual pot convertir-se en vehicle de continguts de llibertat i creativitat peculiars de l'individu útils per protegir-lo de l'agressió de la *mass media* col·lectivitzadora. Pròxima a les opinions de Schenda hi ha, també a Zuric, la investigació d'Alfred Messerli sobre materials autobiogràfics populars produïts entre els segles XVIII i XIX a Suïssa (*Flausen im Kompf*, 'Fantasies al cap'), que al·ludeix ja en el títol a la vertadera protagonista interior d'aquest renaixement d'una oralitat que es considerava derrotada: la memòria. A Itàlia, d'altra banda, treballen grups preparats i entusiastes: a Pieve Santo Sefano, a la Toscana, es recullen diaris, memòries i epistolaris. A Trento, on es va combatre entre italians i austríacs un dura guerra de muntanya durant el primer conflicte mundial (1915-1918), Quinto Antonelli, Fabrizio Rasera i altres especialistes varen recopilar les memòries de pagesos-soldats, emigrants i dones, i varen constituir un Arxiu de l'Escriptura Popular, que els historiadors ja poden utilitzar amb regularitat (vegeu Mario Isnenghi, *Le*

guerre degli Italiani).

I per acabar, perquè es reconegui la força regeneradora de la veu, tot i que no es perdi de vista la ploma que la segueix fidel, heus aquí una sèrie d'aquestes increïbles proves de la memòria, proves de la resistència tenaç de tot home, a cada país, contra la fam, les malalties, la soledat i la mort.

Comencem per un pagès, al Trentino, el 1916: «S'havien de lliurar els cereals. Comptaven els feixos de messes al camp i controlaven la batuda per saber quant se'n treia. Al nostre poble els guàrdies varen venir a controlar la batuda de sègol. Però havíem sabut que vindrien i per això —beneits no érem— el vàrem batre abans i el vàrem amagar davall la palla de les vaques, amb una capa de farratge, però tot no, perquè no vàrem tenir temps per fer-ho, però molt sí.»

La dona d'un emigrant a Perú (anys 30): «Vaig estar molt malament, en posar-se el meu marit malalt ja tenia dues filles que anaven a escola, les havia matriculades al col·legi italià, hi menjaven i en tornaven a l'horabaixa. De dia, feia feina a la botiga, de nit, cosia roba i vestits de primera comunió, tot economia i riquesa. Gastava molts doblers en els metges i en les medicines. Una nit rentava, una altra sargia, la següent planxava. Vaig continuar així durant sis anys, tot el temps que el meu marit va estar malalt, fins que va morir.»

I en un diari fet entre els anys 1896-1954 hi ha tota la vida del florentí Ottavio Battistoni (com a norma, les biografies estan signades, amb la qual cosa l'oralitat, que per tradició i per convenció resultava impalpable, surt de l'anonimat). Una publicació de l'arxiu de Pieve de Santo Sefano la resumeix així: «Cada any un sabater fa el balanç de la seva activitat, conta les novetats de cases, intenta arreglar els comptes. Un fresc familiar, amb el poble com a punt de referència: la botiga, l'hort, l'arribada del correu, mig segle abans i després de les dues guerres.» ◆

Butlleta de subscripció a l'ARC

La subscripció anual a la revista L'Arc té un preu de 1.500 ptes., i se'n publicaran tres números l'any.
Revista L'Arc. ICE (UIB). C/ de Miquel dels Sants Oliver, 2. 07071 Palma. Tel. 971 17 24 08

Nom..... Cognoms.....

Adreça ..... Tel.: .....

CP ..... Població ..... Província .....

Us dedicau a la docència? ..... A quin nivell? .....

Em subscric a la revista *L'Arc*, a partir del número ..... Mes..... de.....

❑ Domiciliació bancària ❑ Taló nominatiu ❑ Gir postal ❑ Contra reemborsament

Taló nominatiu núm. .....
a favor de la revista *L'Arc* de l'ICE (enviat juntament amb aquesta butlleta)

Gir postal o telegràfic núm. .....
a favor de la revista *L'Arc*, de l'Institut de Ciències de l'Educació de la Universitat de les Illes Balears
c/c 725-743-58 de Sa Nostra (del qual s'adjunta el resguard a aquesta butlleta)

Butlleta de domiciliació bancària

Nom i cognoms. .....

Codi de compte de client | ENTITAT | OFICINA | DC | COMPTE |

Banc/Caixa..... Agència núm.....

CP..... Població..... Província.....

Titular de la subscripció (en cas que sigui diferent del del compte):

.....

Senyors, us agrairé que, amb càrrec al meu compte/llibreta, atengueu, fins a nova ordre, el rebut que periòdicament us presentarà la revista **L'Arc**, de l'Institut de Ciències de l'Educació de la Universitat de les Illes Balears, per al pagament de la meva subscripció.

Us salud atentament.

Firma,